MAGDA WÄCHTER

MIRCEA ELIADE ŞI „INSUFICIENŢA LITERATURII”

Într-un text din 1927 (Eliade 1990b), Mircea Eliade deplânge precaritatea literaturii ca „sinteză impură, insuficientă” de elemente spirituale şi empirice, pe gustul unei culturi mediocre, inaderente la funcţiile superioare ale cunoaşterii. Literatura ar oglindi, „în infinite nuanţe”, amestecul de elemente ce pătrund în conştiinţă prin experienţe, reunind „rezultate diverse, în planuri diverse”, în timp ce arta, ca „sinteză pură”, ar reflecta emoţii estetice înfăptuite într-un singur plan, ce trimite la o realitate transcendentă. Este vorba de esenţe spirituale diferite, de universuri distincte şi, în cele din urmă, de forme diferite ale imaginarului, cu structuri şi finalităţi proprii.

> „Literatura mulţumeşte sentimentalismul, senzualitatea, nevoia de idealism, de filosofie, de misticism, de cunoaşterea realităţilor sociale etc. Dar mulţumeşte toate acestea numai într-o conştiinţă în care ele sunt mediocru dezvoltate. O viaţă lăuntrică puternică, bogată, complexă – năzuieşte către o diferenţiere cât mai categorică a funcţiunilor de cunoaştere [...]. Literatura e o critică culturală de mare folos şi păstrează câteodată fragmente de artă pură. Dar – pentru noi – nu poate fi o poziţie ultimă. Vom reveni întotdeauna la literatură, ne vom odihni şi împrospăta într-însa. Literatura, de altfel, va rămâne întotdeauna sinteza purificatoare a unei conştiinţe tumultoase, dar nediferenţiate” (*ibidem*, p. 46–47).

Dacă gânditorul Eliade poate fi numit, pe urmele lui Constantin Noica, mai mult şi mai puţin decât o conştiinţă filosofică propriu-zisă (Noica 2004, p. 97), iar istoricul religiilor – mai mult şi mai puţin decât un „simplu” spirit religios, nu acelaşi lucru se poate spune despre autorul operei de ficţiune, care scrie literatură, după propriile mărturisiri, sub impulsul inspiraţiei, „vede” idei, intuieşte simboluri, întrezăreşte, în timpul acestei îndeletniciri „nocturne”, soluţii ce luminează neaşteptat sensuri ale operei sale ştiinţifice. Este încredinţat, în spiritul lui Nae Ionescu, de necesitatea îmbinării cunoaşterii logic-raţionale cu cea simbolic-poetică (Eliade 1993, vol. II, p. 227), de valoarea creaţiei literare ca instrument de cunoaştere şi de solidaritatea dintre literatură, filosofie şi religie.

Mentorul „tinerei generaţii” orientate împotriva mai tuturor aspectelor vechiului modernism nu renunţă la „insuficienta” literatură, cu riscul afirmării unei conştiinţe proprii „nediferenţiate”, aflate la egală distanţă între elementele de ordin spiritual şi cele mundane, reverberaţii ale unui „experienţialism” programatic căutat. Prietenul său Eugen Ionescu îi va atribui critic, din această pricină, la fel ca şi Cioran, de altfel, postura de „veşnic intermediar” între toate aventurile spiritului, „blestemat”, în cele din urmă, a rămâne un literat (Ionescu 2000, p. 95). Pentru Noica, în mod similar, literatura rămâne „păcat faţă de gând, oricât de bogată ar fi ea”. Iar Eliade

Caietele Sextil Puşcariu, II, 2015, Cluj-Napoca, p. 713–718

BDD-A22943 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:10:51 UTC)

„a păcătuit prin literatură ca să se odihnească, sau ca să se distreze, sau din simpla voluptate a păcatului" (Noica 2000, p. 190).

Dacă scriitorul îşi asumă constant această postură de „veşnic intermediar", o face totuşi în virtutea unui crez filosofic cristalizat din ce în ce mai limpede. Un crez ce confirmă opinia lui G. Călinescu exprimată deja la apariţia volumului *Solilocvii* din 1932, potrivit căreia tânărul eseist alege ca modalitate predilectă a cunoaşterii ultime soluţia „magică" a artei şi a emoţiei estetice (Călinescu 1982, p. 954). Mult mai târziu, şi alţi exegeţi, precum Matei Călinescu, vor conchide că metafizica implicită în opera lui Eliade este „o ontologie estetică fondată pe ideea de creativitate, în care imaginaţia este deopotrivă instrument de cunoaştere şi mod de a exista" (Călinescu M. 1978, p. 374).

Deşi în primele sale texte arta se bucură de o poziţie privilegiată în faţa literaturii, pe parcurs diferenţele tind tot mai mult să se estompeze. Istoricul religiilor invocă în repetate rânduri „demnitatea metafizică a naraţiunii" (Eliade 1993, vol. I, p. 210), posibilitatea literaturii fantastice de a se revela „în legătură cu tot ceea ce ne-au revelat ultimii cincizeci de ani" (*ibidem*, p. 553), camuflajul iniţiatic al operelor de ficţiune, unde supravieţuieşte, ocultată, întreaga tradiţie spirituală a omenirii. Împotriva „clişeului" omului de ştiinţă din mediile academice savantul susţine, în 1976, rolul esenţial al imaginaţiei poetice în procesul cunoaşterii:

> „Mulţi cred că imaginaţia poetică, creativitatea literară nu se împacă cu cercetările ştiinţifice «obiective» [...]. Foarte puţini ştiu că «adevăraţii» oameni de ştiinţă gândesc tocmai contrariul [...]. Va trebui să mai treacă zece-cincisprezece ani până ce omologarea creativităţii ştiinţifice cu creativitatea artistică va deveni evidentă pentru toată lumea, inclusiv mediile academice" (Eliade 1993, vol. II, p. 227).

Antropologia profunzimilor sau „noul spirit ştiinţific" fondate de Gilbert Durand pe urmele lui C. G. Jung, Henri Corbin şi Eliade sau transdisciplinaritatea lui Basarab Nicolescu, cu influenţe din gândirea filosofului român, sunt doar câteva exemple ce confirmă această perspectivă.

Înseşi teoriile filosofice asumate de istoricul religiilor se regăsesc în spaţiul, deloc „insuficient", al imaginaţiei literare. Teoria irecognoscibilităţii miracolului, de pildă, manifestat nu prin contrast, ci prin contact, după Întrupare, se află „camuflată" perfect în operele literare:

> „De la Wordsworth la James Joyce, marii scriitori europeni asta au făcut: să descopere sublimul, tragicul, excepţionalul, mitologicul etc. în viaţa de toate zilele şi în fiecare dintre noi..." (Eliade 1993, vol. I, p. 486).

Cunoaşterea este, aşadar, o simplă hermeneutică a cotidianului, ca alăturare de fapte potenţial aflate pe niveluri de realitate diferite, aşa cum sugerează şi prozele fantastice eliadeşti:

> „În nuvela pe care sunt pe cale de a o scrie (*Podul*), mărturiseşte Eliade, aş vrea să fac să se înţeleagă până la obsesie sensul ei secret: *camuflajul misterelor* în evenimentele *realităţii imediate*. A face să reiasă, în consecinţă, ambivalenţa oricărui «eveni-

BDD-A22943 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:10:51 UTC)

ment», în sensul că un «eveniment» aparent banal poate să reveleze un întreg univers de semnificaţii transcendente, şi că un «eveniment» aparent extraordinar, fantastic, poate fi acceptat de cei care îl trăiesc, ca ceva care vine de la sine şi de care ei nici nu se gândesc măcar să se mire” (*ibidem*, p. 476).

Vechea metafizică devine, astfel, un demers hermeneutic; omul „integral” profetizat de Eliade – un interpret sau un intermediar al unei realităţi fluide, plurale, constituite „obiectiv” din perspectiva variilor sale semnificaţii posibile. Cunoaşterea este o recunoaştere, adică o interpretare a arhetipului în toate latenţele sale, iar imaginaţia literară oferă prin ea însăşi o asemenea perspectivă, deopotrivă unificatoare şi infinită. Nu este de mirare că deja de mult unii filosofi aleg ca mijloc de expresie teatrul, romanul sau jurnalul intim, observă tot Eliade, reflectând asupra jurnalului lui Ernst Jünger (Eliade 1986b, p. 250). În modernitate, imaginaţia literară, care este şi imaginaţie mitică, „descoperă marile structuri ale metafizicii” (Eliade 1990a, p. 18) şi suplineşte inexistenta viaţă religioasă; sursa ei, transconştientul, este locul arhetipului, descifrabil, în calitate de simbol, ca epifanie a universalului. Actul artistic reprezintă, în accepţiunea scriitorului, calea de acces intuitiv la această zonă extraraţională a conştiinţei, depozitara unui simbolism ecumenic şi universal. Simbolul operează la nivel transconştient cu o coerenţă proprie, cu o logică „absconsă”, inteligibilă prin contemplaţia estetică, echivalentă cu „vederea” ca interpretare a metafizicii implicate în opera de artă (Eliade 1993b, p. 17). Imaginaţia, oglindă a sacrului transpus în orice creaţie artistică, are o funcţie existenţială, o funcţie epistemologică, precum şi una supraexistenţială, religioasă şi soteriologică. Ea „ne integrează ritmurilor cosmice, ignorate sau minimalizate de omul modern (Eliade 1993, vol. II, p. 207), este, simultan, un instrument de cunoaştere, „ne dezvăluie în chip inteligibil şi coerent modurile realului” (Eliade 1993, vol. I, p. 58), iar prin funcţia unificatoare, intermediară a simbolului realizează conjuncţia aşanumitelor „niveluri de realitate” şi accesul la formele pure, arhetipale.

Convins, de timpuriu, de imposibilitatea cunoaşterii absolute, a filosofiei de sistem ca atare sau a adevărului, considerat „unul dintre cei mai inepţi termeni” (Eliade 1991, p. 18), Eliade menţionează totuşi ulterior posibilitatea cunoaşterii ultime în două contexte, şi anume prin contemplaţie şi prin imaginaţie. Contemplaţia este „cunoaşterea reală, concretă, experimentală” a realităţilor ultime (Eliade 2001a, p. 138), iar a avea imaginaţie înseamnă a vedea lumea în totalitatea ei, fiindcă imaginile, imitând modelele exemplare, reuşesc să arate tot ceea ce rămâne refractar conceptului (Eliade 1994, p. 19–25). Realitatea ultimă, insesisabilă prin raţionament, trebuie văzută, contemplată printr-un act „theoretic”, în sensul tradiţional, platonician al termenului, atât la nivelul creaţiei, ea însăşi o contemplaţie în act a Ideilor, cât şi prin contemplaţia estetică propriu-zisă. Tot în sens platonician, această vedere hermeneutică are menirea de a schimba statutul existenţial al privitorului, situându-l pe un plan ontologic superior. Arta este, de altfel, pentru autorul *Solilocviilor*, o „magică transcendere a obiectului, proiectarea lui în altă dimensiune, libertatea lui prin magică realizare, prin «creare», imitarea operei lui Dumnezeu”.

BDD-A22943 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:10:51 UTC)

Iar omul nu este doar un animal raţional, ci o fiinţă caracterizată tocmai de instinctul de transcendere (Eliade 1991, p. 47–48).

Două decenii după apariţia textului din 1927, eseistul atribuie acelaşi rol de „magică transcendere a obiectului" „insuficientei" literaturi, de data aceasta în antiteză cu imperativul artei angajate (Eliade 1992a). Acum, scriitorul ilustrează, la fel ca artistul creator, „un mod de a fi specific, deosebit de celelalte moduri de a fi îngăduite omului în Univers (religios, economic, politic etc.)". Literatura reprezintă o „luptă cu timpul", cu istoria, prin tendinţa de a cuprinde cât mai multe „zone de realitate", aşadar o deschidere către general şi universal. Vocaţia scriitorului, „de ordin metafizic", vizează „zonele transcendente ale arhetipurilor" şi se afirmă ca act eminamente liber, cu valenţe primordiale. Scriitorul, spune Eliade, colaborează la completarea creaţiei, instituie, prin libertatea inerentă operei literare, „un nou mod de a fi în univers", arată „ce poate fi omul, ce trebuie să fie el", anticipând o condiţie umană eliberată de orice determinism.

> „Pentru epoca atât de 'profană', adică desacralizată, pe care o trăim, conchide filosoful, acest mesagiu şi exemplu pe care-l aduce arta literară echivalează aproape cu o tehnică mistică. Degradată, se-nţelege, ca să fie pe înţelesul şi la îndemâna omului modern, omul «vârstei întunecate», dar nu mai puţin o tehnică mistică; adică o metodă de salvare a omului" (*ibidem*, p. 50).

Imaginarul pare a fi soluţia adoptată de istoricul religiilor pentru această cunoaştere „theoretică" specifică formelor tradiţionale de spiritualitate, dar şi de filosoful căutător al filosofiei „de dinaintea filosofilor", după sintagma lui Georges Dumézil (Eliade 2008, p. 13). Chiar în *Tratat de istorie a religiilor* Eliade observă fenomenul, specific modernităţii, discutat şi de alţi teoreticieni, al „degradării semnificaţiei metafizice în direcţia esteticului" (*ibidem*, p. 444). Dante, aflăm din *Naşteri mistice*, este

> „exemplul cel mai renumit al acestei tendinţe – care anticipează lumea modernă – de a considera arta şi, în special, literatura mijlocul exemplar de comunicare a unei teologii, metafizici sau chiar soteriologii" (Eliade 2013, p. 236).

Acelaşi Eliade care, într-o scrisoare către Emil Cioran din 1935, îşi mărturisea dezgustul de literatură (Eliade 1999, p. 151) îmbrăţişează tot mai mult idei similare, confirmând această deplasare a vechii „theoria", mai ales din romantism încoace, în sfera esteticului, iar mai târziu, în zona imaginarului.

Ca intermediar între sensibilitate şi intelect, imaginaţia, considerată deja ca atare de Aristotel, dar valorificată mai ales pe filon neoplatonic, reprezintă şi pentru Eliade „locul" cunoaşterii, interfaţa dintre om şi transcendent sau modul de realizare a coincidenţei contrariilor. La fel ca Gilbert Durand, Henri Corbin şi alţi teoreticieni, eseistul tinde a atribui imaginarului, fie şi doar prin consideraţii nesistematice, acest rol median, cu valenţe ontologice, în primul rând ca reacţie împotriva orientării pozitiviste, istoriste ce afirmă separaţia tranşantă dintre subiect şi obiect. Dacă omul este, conform definiţiei din volumul *Solilocvii*, un intermediar între o

BDD-A22943 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:10:51 UTC)

realitate absolută şi o subrealitate vegetală, caracterizat de instinctul de transcendere, deplina realizare de sine se obţine tot printr-o facultate intermediară, izvor al creaţiei artistice, în care filosoful vede calea de acces la absolut. Prin opera sa, artistul transcende obiectul, proiectându-l într-o altă dimensiune, inaccesibilă conştiinţei cotidiene, depăşeşte limitările speciei, izbutind să imite opera lui Dumnezeu şi astfel „realizează acea dimensiune a visului, unde domneşte absolută libertate, unde categoriile existenţei sunt neglijate, iar destinul suprimat (Eliade 1991, p. 47–49). Literatura, tocmai în calitate de „sinteză impură”, „insuficientă” de elemente sensibile şi inteligibile, aşa cum o concepe Eliade în articolul din 1927, ascunde toate aceste latenţe.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

Călinescu 1982 = G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*. Ediţie şi prefaţă de Al. Piru, Bucureşti, Editura Minerva, 1982.

Călinescu M. 1978 = Matei Călinescu, *Imagination et sens. Attitudes esthétiques*, în „Cahiers de l’Herne”. *Mircea Eliade*, Paris, Éditions de l’Herne, 1978, nr. 7–8, p. 364–374.

Dosarul 2000 = *„Dosarul” Mircea Eliade*, III. *Elogii şi acuze (1928–1944)*. Cuvânt înainte şi culegere de texte de Mircea Handoca, Bucureşti, Editura Curtea Veche, 2000.

Dosarul 2004 = *„Dosarul” Mircea Eliade*, IX. *Infamie morală (1972–1977)*. Cuvânt înainte şi culegere de texte de Mircea Handoca, Bucureşti, Editura Curtea Veche, 2004.

Eliade 1986 = Mircea Eliade, *Briser le toit de la maison. La créativité et ses symboles*, Paris, Gallimard, 1986.

Eliade 1986b = Mircea Eliade, *Notes sur le* ***Journal*** *d’Ernst Jünger*, în Eliade 1986, p. 249–250.

Eliade 1990 = Mircea Eliade, *Profetism românesc*, vol. I, Bucureşti, Editura Roza vânturilor, 1990.

Eliade 1990a = Mircea Eliade, *Încercarea labirintului*. Traducere şi note de Doina Cornea, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1990.

Eliade 1990b = Mircea Eliade, *Insuficienţa literaturii*, în Eliade 1990, p. 43–47.

Eliade 1991 = Mircea Eliade, *Solilocvii*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1991.

Eliade 1992 = Mircea Eliade, *Împotriva deznădejdii. Publicistica exilului*. Ediţie îngrijită de Mircea Handoca. Prefaţă de Monica Spiridon, Bucureşti, Editura Humanitas, 1992.

Eliade 1992a = Mircea Eliade, *Scrisul şi misiunea literaturii*, în Eliade 1992, p. 43–50.

Eliade 1993 = Mircea Eliade, *Jurnal*, I. *1941–1969*; II. *1970–1985*. Ediţie îngrijită de Mircea Handoca, Bucureşti, Editura Humanitas, 1993.

Eliade 1993a = Mircea Eliade, *Insula lui Euthanasius*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1993.

Eliade 1993b = Mircea Eliade, *Insula lui Euthanasius*, în Eliade 1993a, p. 7–17.

Eliade 1994 = Mircea Eliade, *Imagini şi simboluri. Eseu despre simbolismul magico-religios*. Prefaţă de Georges Dumézil. Traducere de Alexandra Beldescu, Bucureşti, Editura Humanitas, 1994.

Eliade 1999 = Mircea Eliade, *Europa, Asia, America... Corespondenţă*, I. *A–H*. Cuvânt înainte şi îngrijirea ediţiei de Mircea Handoca, Bucureşti, Editura Humanitas, 1999.

Eliade 2001 = Mircea Eliade, *50 de conferinţe radiofonice, 1932–1938*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2001.

Eliade 2001a = Mircea Eliade, *Contemplaţia*, în Eliade 2001, p. 137–141.

Eliade 2008 = Mircea Eliade, *Tratat de istorie a religiilor*. Cu o prefaţă de Georges Dumézil şi un *Cuvânt înainte* al autorului. Traducere din franceză de Mariana Noica. Ediţia a IV-a, Bucureşti, Editura Humanitas, 2008.

Eliade 2013 = Mircea Eliade, *Naşteri mistice*. Traducere de Mihaela Grigore Paraschivescu, Bucureşti, Editura Humanitas, 2013.

BDD-A22943 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:10:51 UTC)

Ionescu 2000 = Eugen Ionescu, *Mircea Eliade şi **Şantierul***, în *Dosarul* 2000, p. 94–95.
Noica 2000 = Constantin Noica, *Opera. Introducere în biografie*, în *Dosarul* 2000, p. 190–191.
Noica 2004 = Constantin Noica, *Adevăratul înţeles al sacrului*, în *Dosarul* 2004, p. 93–99.

MIRCEA ELIADE AND THE "INSSUFICIENCY" OF LITERATURE
(*Abstract*)

The paper above briefly analyses the evolution of Mircea Eliade's opinions on literature and its basic role in knowledge. Primarly considered as an impure synthesis of empiric and spiritual elements, inferior to art, literature eventually becomes, mostly by the concept of imagination implied, a privileged way to knowledge, similar to the old "theoria", related to metaphysics and religion.

Cuvinte-cheie: *Mircea Eliade, literatură, artă, imaginaţie, cunoaştere.*
Keywords: *Mircea Eliade, literature, art, imagination, knowledge.*

Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară
„Sextil Puşcariu"
Cluj-Napoca, str. Emil Racoviţă, 21
magdawachter@yahoo.com

BDD-A22943 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:10:51 UTC)